

Nr 10

Utlåtande i anledning av väckta motioner om dels översyn av lagstiftningen om förtal, dels om översyn av lagstadgandet om förtal av avliden.

Första lagutskottet har behandlat tre vid 1966 års riksdag väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nämligen nr 219 i första kammaren av fru *Segerstedt Wiberg* och nr 287 i andra kammaren av fru *Sjövall* och herr *Ståhl* samt nr 79 i andra kammaren av herr *Sjöholm*.

I motionerna I: 219 och II: 287, vilka är likalydande, hemställs att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla att Kungl. Maj:t ville utvidga det uppdrag, som givits kommittén för lagstiftning om yttrande- och tryckfrihet att överse lagstiftningen på detta område i vissa hänseenden, till att omfatta även förtalsbestämmelserna, i den mån dessa innefattar med hänsyn till nyhetsförmedling och opinionsbildning otillbörliga inskränkningar av yttrandefriheten.

I motionen II: 79 hemställs att riksdagen måtte besluta att hos Kungl. Maj:t begära översyn av stadgandet i 5 kap. 4 § brottsbalken utmynnande i förslag till ändrad lydelse med beaktande av att tryckfrihetens principer respekteras.

Yttrande över motionerna har inhämtats från justitiekanslern.

Motionerna har uppskjutits till innevarande riksdag.

Inledning

Framställningen grundas, där ej annat anges, på den av *Beckman m. fl.* utgivna kommentaren till brottsbalken, band I, s. 161 ff.

I svensk lagstiftning liksom i regel även i utländsk innefattar begreppet ära å ena sidan den aktning, det anseende som en person åtnjuter bland sina medmänniskor, hans »goda namn och rykte» (ära i objektiv mening) och å andra sidan hans egen känsla av att vara sålunda aktad och ansedd (ära i subjektiv mening). Kränkningar av äran i förstnämnda hänseende brukar kallas *förtal*, kränkningar i sistnämnda hänseende *förolämpning*. Förtal innefattar typiskt sett sådan beskyllning om brott eller annan gärning eller sådan uppgift om faktisk omständighet som meddelas till någon annan än den angripne och som är ägnad att nedsätta dennes anseende inom omgivningen. Förolämpning innefattar i första hand smädliga yttranden eller skymfliga beteenden mot någon i ord eller handling.

Reglerna om ärekränkning återfinnes i 5 kap. brottsbalken. Enligt 1 § första stycket skall dömas för *förtal*, om någon utpekar annan såsom brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller eljest lämnar uppgift som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning. Ansvar skall dock enligt andra stycket ej ådömas, om han var skyldig att uttala sig eller om det eljest med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att lämna uppgift i saken och han visar att uppgiften var sann eller att han hade skäligen grund för den. Med detta undantag är förtal straffbart oavsett om beskyllningen var sann eller icke. För straffbarhet förutsättes bl. a. att fråga är om uttalanden med en viss bestämdhet, icke blott om värdeomdömen. Straffet för förtal är böter. För *grovt förtal*, 2 §, är straffet böter eller fängelse i högst två år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om uppgiften genom sitt innehåll eller den omfattning i vilken den blivit spridd eller eljest var ägnad att medföra allvarlig skada. Enligt 3 § skall ansvar för *förolämpning* inträda, om man smädar annan genom kränkande tillmäle eller beskyllning eller genom annat skymfligt beteende mot honom. Om förolämpning samtidigt utgör ett förtalsbrott, äger stadgandena om förtal företräde. Ansvar för förolämpning skall alltså ådömas endast om gärningen ej är belagd med ansvar enligt 1 eller 2 §. Straffet för normalfall är endast böter men för grova fall böter eller fängelse i högst sex månader. I 4 § stadgas att *förtal av avliden* skall bestraffas enligt 1 eller 2 § om gärningen är sårande för de efterlevande eller den eljest kan anses kränka den frid, som bör tillkomma den avlidne. Därvid skall beaktas den tid som förflutit efter dödsfallet samt omständigheterna i övrigt. 5 § upptar *åtalsregler*. Ärekränkningensbrotten är visserligen i princip målsägandebrott men allmänt åtal kan anhängiggöras under vissa förutsättningar.

Intressekollisioner m. m.

I praxis har länge varit erkänt, att en såsom ärekränkning straffbelagd handling kan vara straffri på grund av *intressekollision*. Med hänsyn till att intressekollisioner är särskilt vanliga vid brottstypen förtal har i BrB 5:1 andra stycket uttryckligen angivits, att uppgifter som lämnas i dylika situationer i regel faller utanför det kriminaliserade området.

Till klargörande av vilka situationer som åsyftas anförde departementschefen följande.

I den offentliga diskussionen, såväl i tal som i skrift, upprätthålles i vårt land en vidsträckt yttrandefrihet. Denna yttrandefrihet är grundvalen för ett demokratiskt samhällsskick. Det måste finnas utrymme för den politiska debatten, liksom också andra samhällseliga, kulturella och vetenskapliga frågor måste få ventileras, även om därigenom enskilda personer skulle i viss mån angripas. Ett annat viktigt område, där yttrandefriheten bör särskilt beaktas, är den yrkesmässiga nyhetsförmedlingen. Det är ett allmänt

samhälleligt intresse att nyhetsförmedlingen är fullständig och vederhäftig, och detta intresse kan därför ofta få väga över den enskildes anspråk på skydd mot kränkande uttalanden. Jag åsyftar därvid den rutinmässiga strömmen av nyheter om händelser av olika slag, men däremot icke sensations- eller skandaljournalistik som ej står i samband med den egentliga nyhetsförmedlingen. Det kan i detta sammanhang erinras om att pressorganisationerna utarbetat publiceringsregler som i flera viktiga hänseenden ger upplysning om de normer som anses böra iakttagas. Avgivandet av tjänstevitsord, vare sig i enskild eller allmän tjänst, är en vanlig situation, där konflikt mellan olika intressen kan uppkomma. Även i övrigt torde uppgifter som lämnas för att tillgodose ett berättigat allmänt eller enskilt intresse få anses lämnade i en på samma sätt privilegierad situation.

I lagtexten har icke närmare angivits de olika situationer då allmänt eller enskilt väl påkallar lämnande av uppgift och denna därför bör anses fri från ansvar. Det i lagtexten upptagna förbehållet om frihet från ansvar, då uppgiftslämnaren var skyldig att uttala sig eller det var försvarligt att han yttrade sig, lagfäster emellertid resultatet av en lång utveckling i rättspraxis. I praxis kan urskiljas några huvudlinjer. Inom ramen för sådana intressen som kan hänföras till allmänt väl har i praxis den offentliga verksamheten inom stat och kommun ansetts påkalla yttrandefrihet i fråga om fakta som varit av saklig betydelse för verksamheten, även om de varit nedsättande för någon enskild. Inom rättsvärden och i främsta rummet inom domstolsförfarandet har det ansetts vara ett allmänt intresse att även åt enskilda personer som på olika sätt medverkar beredes den yttrandefrihet som betingas av beskaffenheten av deras uppgift inom förfarandet, oavsett om därigenom framkommer nedsättande beskyllningar. Sådana intressekollisioner kan även uppkomma bl. a. inom förvaltningsförfarandet och den fria rättsvärden. En viktig typ av intressekollisioner förekommer, då hänsyn till allmänt väl påkallar frihet till kritik i ämnen som berör den allmänna opinionsbildningen eller utvecklingen inom särskilda kulturområden, såsom vetenskap, konst, litteratur med flera. I vanliga fall sker denna kritik med användande av tryckt skrift, vilket medför att skriftens brottslighet såsom ärekränkning och den av kritikrätten betingade begränsningen av ärekränkningskyddet kommer att bedömas i tryckfrihetsmål. I regel ankommer den avgörande prövningen i detta avseende på juryn i första instans, och på grund därav har några ledande rättsfall angående detta slags intressekollision icke kommit till synes i prejudikatsamlingarna. Vad härefter beträffar enskilda intressen som påkallar begränsning av skyddet mot ärekränkning kan dessa hänföra sig till både organisationer och andra kollektiva enheter och enskilda personer.

Vad angår *andra privilegierade situationer* än egentliga intressekollisioner har i 1 § andra stycket såsom sammanfattning av övriga fall angivits, att det eljest med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att

lämna uppgift i saken. För avgränsning av dessa fall har alltså i lagtexten angivits endast den ledande principen för bedömandet, nämligen att för straffbarhet fordras att gärningen med hänsyn till de omständigheter under vilka den skedde ej var försvarlig. En närmare bestämning av det straffbara området i förevarande hänseende har ansetts icke med fördel kunna göras i lagtext utan har överlämnats till rättstillämpningen.

Vad som åsyftas är i första hand att lagfästa en viss frihet beträffande yttranden i »förtrolig sammanlevnad och vänskap», såsom det heter i det numera upphävda kungl. brevet den 24 april 1754 angående undantag från vittnesplikt beträffande sådant som talas mellan fyra ögon. Även om ingen intressekollision föreligger, kan omständigheterna vid uttalandet av en nedsättande beskyllning om annan i vissa fall vara sådana, att man måste säga att uttalandet ej var obehörigt eller oförsvarligt.

Lagrådet yttrade i frågan bl. a. följande.

Sanna uppgifter om andra måste helt visst, även om de äro nedsättande, i vid omfattning lämnas straffria, vare sig de lämnas i förtroende eller ej. Lagrådet delar den uppfattningen, att det icke bör vara envars ovillkorliga rätt att hur långt efteråt som helst och oavsett omständigheterna erinra om vad andra människor förbrutit. Det torde emellertid ej vara lämpligt att mer än undantagsvis kriminalisera meddelanden som riktigt återge vad som förekommit. Redan kommitténs förslag föranledde befogade erinringar i remissyttrandena på denna punkt. Till belysning av frågan kan erinras om att tidningarna, med vissa förbehåll, sprida uppgifter till läsekreten om dem som åtalas för brott. Det kan icke begäras, att läsarna skola underlåta att diskutera sådana meddelanden eller att ge andra del av dem eller att, sedan det dagsaktuella förflyktigats, låta saken falla i glömska. Det må också erinras om offentlighetsprincipen i domstolsförfarandet som gör att envar i regel kan åhöra rättegångar och ta del av domarna. Det kan svårigen vara avsett att mer än undantagsvis kriminalisera vad någon uppger i fall som nu nämnts. Att hänföra dem till fall av intressekollision låter sig emellertid enligt lagrådets mening i allmänhet icke göra.

Enligt departementschefen har med lagtextens slutliga formulering kommit till klart uttryck, att lagen accepterar en det dagliga livets yttranderätt beträffande sådant som riktigt återger vad som hänt.

1 § andra stycket upptager också en regel om *sanningsbevisning*, varav följer att bevisning rörande uppgiftens sanningshalt får föras i sådana fall, då det med hänsyn till omständigheterna får anses ha varit försvarligt att lämna uppgift i saken. I övriga fall är straffbarheten oberoende av om uppgiften är med sanningen överensstämmande eller ej, och konsekvensen härav blir att något behov av att föra bevisning i sanningsfrågan regelmässigt icke föreligger. För bedömande av brottsligheten i andra fall än som avses i 1 § andra stycket kräves ej, att domstolen får närmare kännedom om vilka grunder som kan åberopas för riktigheten av den uppgift, som har föranlett ärekränkingsåtalet.

Förbud mot sanningsbevisning har alltså i BrB bibehållits som huvud-

regel; endast om intressekollision eller annan i 1 § andra stycket avsedd privilegierad situation föreligger, är sanningsbevisning tillåten.

Att i BrB närmare angiva de krav som i skilda fall av privilegierade situationer bör ställas på svaranden i ett förtalsmål har icke ansetts möjligt. De krav som får ställas på svaranden i ärekränkingsmålet måste, såsom departementschefen förutsatt, anpassas efter omständigheterna. Ytterlighetsfallen är, såsom lagrådet framhållit, å ena sidan, att någon vid straffansvar är pliktig att uttala sig, och å andra sidan, att en ärekränkande uppgift lämnas utan att det är påkallat av något som helst allmänt eller enskilt intresse. Om någon är pliktig att uttala sig, kan ej fordras att han skall vara beredd att i en senare ärekränkingsprocess förebringa några bevis för riktigheten av en ärekränkande uppgift som hör till saken. Han har endast att förklara vad han stöder uppgiften på. Även om någon höres av nykterhetsnämnd, av annan socialvårdsmyndighet e. l., är det naturligt, att han öppet meddelar myndigheten vad han iakttagit. I andra privilegierade fall kan situationen vara den att vederbörande bör vara beredd att kunna anföra plausibla skäl för uppgiften samt iakttaga viss försiktighet vid användningen av vad han tror sig veta. Såsom framhållits under lagstiftningsärendets behandling måste vidare i fråga om tidningarnas verksamhet för nyhetsförmedling hänsyn tagas till de förhållanden under vilka tidningsmännen arbetar.

Att en beskyllning avser brott medför enligt BrB i princip icke, att den intager någon särställning i förhållande till andra beskyllningar. Att den beskyllde till äventyrs blivit dömd för brottet medför i princip icke, att man straffritt äger beskylla honom för detta eller uppge att han blivit dömd för brottet. Såsom torde framgå av det föregående, måste emellertid från denna ståndpunkt göras vittgående undantag.

Det är visserligen säkerligen straffbart såsom förtal att draga fram en gammal dom ur glömskan, därest det icke föreligger beaktansvärda skäl att göra det. Men det måste vara straffritt att omtala domar som fällts så nyligen, att ett omtalande därav hör till den legitima nyhetsförmedlingen, och det måste också vara straffritt i ganska stor utsträckning att såsom varning fästa andras uppmärksamhet på att någon begått brott eller ådragit sig misstanke därom.

Förtal av avliden

Att strafflagen, i motsats till vad som gäller i de övriga nordiska länderna liksom i ett flertal främmande länder, icke gav straffrättsligt skydd ens mot kvalificerade former av ärekränkning mot avliden har vid flera tillfällen påtalats som en brist.

Straffrättskommittén har övervägt skälen för och emot en kriminalise-

ring och funnit de förra överväga. Till stöd för åsikten att straffrättsligt skydd bör givas beträffande ärekränkning mot avliden kan, yttrar kommittén, åberopas hänsyn av både enskild och allmän natur. Människor hyser i allmänhet en önskan att åtnjuta ett gott namn och rykte även efter döden. Intresset att äga vetenskap om skydd i detta hänseende är värt beaktande. Ur samhällets synpunkt är det ett intresse att den inverkan som en sådan önskan kan ha på en människas handlande icke försvagas av att hon genast efter döden ostraffat kan göras till föremål för ärekränkande beskyllningar. Ett ytterligare motiv för kriminalisering är att ärekränkande beskyllning mot avliden ofta innefattar angrepp även mot de efterlevandes ära eller i vart fall mot deras pietetskänsla. Kommittén har vidare erinrat om att även andra hänsyn än de nu nämnda anförts till stöd för att i viss utsträckning straffbelägga ärekränkning mot avliden. Det har sålunda framhållits att det är ett renlighetsintresse i samhället att människor icke har full frihet att utslunga beskyllningar mot den som icke längre kan försvara sig själv. Bestraffning av förtal mot död man har också uppfattats främst som ett uttryck för aktningen för människovärdet. Mot en kriminalisering har å andra sidan framhållits att en sådan skulle klavbinda den historiska forskningen och kritikrätten. Vad angår ärekränkande beskyllning mot personer som avlidit för mycket länge sedan har även anförts att ett straffrättsligt skydd är ur praktisk synpunkt meningslöst.

Departementschefen har ansett något särskilt starkt behov av straffskydd för avliden mot ärekränkning icke föreligga men ej funnit anledning att motsätta sig denna utvidgning, som praktiskt taget enhälligt tillstyrkts vid remissbehandlingen.

Såsom nämnts ovan föreskriver 4 § att förtal av avliden medför ansvar enligt 1 eller 2 §, om gärningen är sårande för de efterlevande eller den eljest, med beaktande bl. a. av den tid som förflutit efter dödsfallet, kan anses kränka den frid som bör tillkomma den avlidne.

Lagrummet har avfattats på detta sätt för att ge erforderligt skydd mot obehöriga kränkningar mot avliden utan att innebära någon hämsko på den historiska forskningen och på den fria yttrande- och kritikrätten i övrigt. Kommittén ville begränsa det straffbara området till ogrundade uppgifter och lämna straffritt vad kommittén kallade vanryktande. I BrB undantages endast förolämpning, d. v. s. smädliga yttranden som ej innefattar någon bestämd uppgift. Förolämpningar kan ju ej riktas till en avliden. Brottsområdet omfattar hela den brottstyp som i BrB benämnes förtal. De grundsatser som gäller för denna brottstyp blir således tillämpliga även när avliden person kränkes.

Vid bedömandet blir längden av den tid som förflutit från det den avlidne var i livet en betydelsefull faktor, men hänsyn får tagas även till andra föreliggande omständigheter. Lagrådet hemställde, att man icke skulle särskilt nämna den frid som bör tillkomma den avlidne utan straffbestämmel-

sen inskränkas till fall, då uttalandet om vederbörande vore uppenbart sårande för den dödes närmaste. Denna hemställan blev visserligen icke bifallden, men även med den avfattning lagrummet erhållit skall särskilt beaktas huruvida uttalandet var sårande för den avlidnes efterlevande, varvid hänsyn närmast får tagas till efterlevande make och barn men i undantagsfall även till senare generationer. Av väsentlig betydelse vid bedömandet är huruvida minnet av den avlidne inom en större eller mindre krets alltjämt kvarstår med levande personlig kraft.

Tryckfrihetsförordningen

Vad beträffar ärekränkingsbrottens förhållande till tryckfrihetsförordningen stadgas i 7 kap. 4 § nämnda förordning att såsom otillåtet yttrande i tryckt skrift skall anses sådan enligt lag straffbar framställning som innefattar, bland annat, ärekränkning sådan den är beskriven i BrB.

Enligt 8 kap. 1 § tryckfrihetsförordningen gäller vidare att för tryckfrihetsbrott genom periodisk skrift svarar i första hand utgivaren. Vid bedömande av fråga om ansvar för honom skall enligt 12 § i nämnda kapitel anses som om vad skriften innehåller införts däri med hans vetskap och vilja. Den eller de andra personer som genom författande av artiklar eller på annat sätt medverkat till att skriften fått visst innehåll är uteslutna från ansvar. Anledningen härtill är att ett dylikt ansvar skulle kunna verka hämmande på yttrandefriheten. Ett nödvändigt komplement till yttrandefriheten har även ansetts vara att artikelförfattare och andra bidragsgivare till en tidning skall kunna göra anspråk på anonymitet (3 kap. tryckfrihetsförordningen).

Ett undantag från nu angivna regler stadgas i 7 kap. 3 § första stycket tryckfrihetsförordningen. Om ett mot enskild person ärekränkande meddelande som avlämnats för offentliggörande i tryckt skrift icke blivit infört i skriften, skall om ansvar för sådan ärekränkning gälla vad i lag är stadgat.

Åtal

Ärekränkingsbrotten är i princip målsägandebrott. Beträffande förölämpningsbrottet gäller denna grundsats undantagslöst. Beträffande förtal eller grovt förtal får däremot allmänt åtal ske under den dubbla förutsättningen, att målsäganden angiver brottet till åtal samt att åtal av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt.

För tryckfrihetsbrott gäller, förutom de allmänna åtalsreglerna i BrB, speciella åtalsregler enligt 9 kap. tryckfrihetsförordningen. Enligt sistnämnda

regler tillkommer det justitiekanslern att väcka åtal för tryckfrihetsbrott som hör under allmänt åtal. Initiativ till åtal kan enligt 9 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen tagas även av chefen för justitiedepartementet genom anmälan hos justitiekanslern. Allmänt åtal för tryckfrihetsbrott skall i allmänhet väckas inom sex månader sedan skriften utgivits (9 kap. 3 §). Beträffande målsägandes talerätt gäller den allmänna regeln i RB 20: 8 att han ej må väcka åtal för brott som hör under allmänt åtal, med mindre han angivit brottet och åklagaren beslutat att åtal ej skall äga rum; undantag göres dock beträffande osann tillvitelse angående brott. Så snart den i 9 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen stadgade sexmånaderstiden gått till ända äger målsäganden omedelbart tala å brottet.

Bestämmelserna om allmänt åtal i BrB 5: 5 gäller även för tryckfrihetsmålen. Med hänsyn till att frågan om åtal för tryckfrihetsbrott som hör under allmänt åtal enligt tryckfrihetsförordningen skall prövas av chefen för justitiedepartementet eller justitiekanslern torde utvidgningen av den allmänna åtalsrätten i ärekränkningsmål i praktiken ej komma att medföra att åtal för ärekränkning genom tryckt skrift kommer att anställas i något mera betydande antal fall.

Beträffande förtal av avliden upptages en bestämmelse om målsägandekretsen i 5 § andra stycket. Målsäganderätt tillkommer den avlidnes efterlevande make, bröstarvinge, fader, moder eller syskon eller den som på grund av adoption stod i motsvarande förhållande till honom. Det har icke ansetts lämpligt att, såsom i exempelvis norsk rätt, målsäganderätt tillerkännes den avlidnes arvingar i allmänhet och än mindre hans testamentstagare. Vad angår målsäganderätten för bröstarvinge innebär stadgandet att endast bröstarvinge som vid den avlidnes fränfalle var född eller avlad äger tala å brottet (jfr ärvdabalken 1: 1).

Allmänt åtal för förtal av avliden kan enligt 5 § andra stycket, utan krav på angivelse, väckas av åklagare, om åtal av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt. Den allmänna åtalsrätten får betydelse särskilt i fall, där sådana anhöriga som enligt vad nyss nämnts ingår i målsägandekretsen ej finnes i livet. Att i lagtexten upptaga en regel, som uttryckligen ålägger åklagarna att ägna uppmärksamhet åt sådana fall, har ej syntts erforderligt. Endast i undantagsfall torde allmänna intressen påkalla att åtal väckes sedan ett eller annat decennium förflutit från den angripnes död.

Motionerna

Till stöd för hemställan i de likalydande *motionerna I: 219* och *II: 287* anföres bl. a. följande.

Lagstiftningen om förtal har icke varit i kraft under någon längre tid men redan under den tid som den tillämpats har förekommit fall som visar att de nya bestämmelserna kan på ett betänkligt sätt inkräkta på den fria

opinionsbildningen. Uppenbarligen är det inte möjligt att i en fri debatt i ett demokratiskt samhälle endast uttala sådant som är fördelaktigt eller neutralt om andra. Även uppgifter som kan verka nedsättande för aktningen för en person i andras ögon kan framkomma. I många lägen är det därvid ogörligt att klart kunna styrka uppgiftens riktighet. Särskilt gäller detta omdömen av mera generell art. Beträffande avlidna kan det ofta vara teoretiskt omöjligt att visa sanningshalten av en uppgift. I åtskilliga situationer måste det vara tillåtet att kunna framkasta hypoteser om ett händelseförlopp som kan ställa enskild, död eller levande, i en mindre fördelaktig dager. Inte minst i vetenskapliga sammanhang måste sådana lägen uppkomma.

Att döma av de rättsfall som förekommit synes förtalsbestämmelsen uppfattas mycket strikt. Ett uppgiftslämnande i lagens mening synes föreligga även i fall då gärningsmannen endast refererar vad någon annan sagt. Även i den situationen att till ett sådant uppgiftslämnande omedelbart fogas ett vederläggande föreligger förtalsbrott. Den omständigheten att uppgiften omnämns — låt vara med ett avståndslagande — är i och för sig tillräcklig för att grunda ansvar för förtal. Dras konsekvensen härav ut vidare blir exempelvis ett återgivande av en åklagares ansvarstalan för viss brottslig gärning förtal, även om gärningsmannen i samma andedrag omedelbart tillägger att domstolen frikände vederbörande från den åtalade gärning som omnämns.

Bestämmelserna om åtal kan på detta sätt komma att lägga hämsko på både nyhetsförmedling och opinionsbildning. Uppgifter, som i och för sig cirkulerar, kan sålunda icke offentligen framtagas och dementeras utan risk för den som förfar sålunda att bli åtalad för förtal. En lagstiftning som har sådana konsekvenser synes böra något jämkas.

Måhända kan invändas att det är alltför tidigt att redan nu upptaga dessa lagregler, som endast varit i kraft under en kort tid, till revision. Emellertid har Kungl. Maj:t redan låtit tillsätta en kommitté för en översyn av lagstiftningen om yttrande- och tryckfriheten, åsyftande en revision av andra av brottsbalkens helt nyligen ikraftträdde bestämmelser. Enligt direktiven för denna utredning åsyftar denna visserligen endast vissa bestämda lagrum i brottsbalken, bl. a. de som handlar om uppvigling och brott mot trosfrid. Emellertid synes ligga nära till hands i detta sammanhang att denna kommitté får i uppdrag att också upptaga frågan om en översyn av bestämmelserna om förtal, vilka på olika sätt nära sammanhänger med de regler som kommittén redan har att behandla.

I *motionen II:79* anföres följande.

Enligt femte kapitlet 4 § brottsbalken medför gärning brottsrubricerad som »förtal av avliden» viss påföljd. Syftet bakom införandet av denna bestämmelse är givetvis helt oantastbart. Under den tid lagstadgandet varit i tillämpning har det emellertid visat sig att det fått vissa rättsliga konsekvenser som måste anses vara mindre tillfredsställande och icke önskvärda. Stadgandet har på ett olyckligt sätt ingripit i det principiellt och demokratiskt viktiga skydd för tryckfriheten som vårt samhälle så anläget värdat sig om. Det har i detta avseende visat sig att lagstadgandet om förtal av avliden av domstolarna applicerats å förfaranden som blott inneburit att pressorgan återgivit vad som publicerats i publikationer utgivna utomlands. Fällande dom har avkunnats ehuru det klart framgått att vederbörande tidning alls icke delat de omdömen som formulerats av det citerade organet — det har alldeles tvärtom tydligt ådagalagts att tidningen intagit en kritisk

och avvisande attityd gentemot källmaterialet. I detta konstaterande ligger givetvis ingen som helst misstanke om att domstolarna inte skulle ha rätt tillämpat det nu aktuella lagstadgandet.

Nu rådande rättstillämpning innebär sålunda exempelvis att svensk tidning som skulle förmedla nyheten att något stort utländskt radiobolag dagligen under lång tid beskyllt en avliden svensk för brottslig verksamhet eller vanhedrande gärning därmed skulle vara förfallen till straff och detta trots att tidningen uppenbarligen därmed endast lämnat en faktisk nyhet och inte solidariserat sig med de syften som må ha väglett bolaget. Det torde också förhålla sig så att tidning som blott återgivit att den eller den publikationen blivit vid domstol fälld för förtal av avliden och därvid återgiver vari det brottsliga förfarandet bestått därmed själv begått samma brott och skulle vara förfallen till ansvar enligt stadgandet i 5 kap. 4 § brottsbalken. Exempelen torde starkt understryka att lagstiftningen i detta avseende utlöser en rättstillämpning som ur tryckfrihetssynpunkt inte kan accepteras.

Kommittén för lagstiftningen om yttrande- och tryckfrihet

Kommittén har tillkallats av chefen för justitiedepartementet enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 15 oktober 1965. I direktiven (riksdagsberättelsen år 1966 s. 78) anför departementschefen att bestämmelserna i brottsbalken och tryckfrihetsförordningen om uppvigling, brott mot trosfrid samt sårande av tukt och sedlighet bör överses. Såsom skäl för översynen anföres bl. a. att innehållet i nämnda straffbud beror av de förhållanden och uppfattningar som vid varje tidpunkt råder i samhället samt att avgränsningen av det straffbara området försvåras av avvägningen av det intresse lagbudet avser att skydda mot intresset av yttrande- och tryckfrihet och även mot det intresse som representeras av en framställnings litterära, konstnärliga eller vetenskapliga värde. I direktiven uttalas också att såväl lagstiftning som rättspraxis på området gått i riktning mot allt större generositet och tolerans, samtidigt som individens strävanden att värna sin intellektuella integritet och att över huvud taget vidga sin personliga frihetssfär har vunnit allt mera erkännande. Enligt direktiven bör översynen icke omfatta gällande bestämmelser om straff för ärekränkning.

Yttrande över motionerna av justitiekanslern

Utskottet har i den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver infordrat yttrande över motionerna från justitiekanslern. I yttrandet, som avgavs den 17 maj 1966, uttalades att frågan om en eventuell reform av ärekränkingsbestämmelserna borde anstå tills vidare och upptagas till övervägande i samband med den större frågan om en utredning om yttrandefrihetens gränser. Frågan om en sådan utredning torde enligt justitiekanslern komma att uppmärksammas av Kungl. Maj:t utan särskild framställning i saken från riksdagens sida. Dessutom anfördes:

De i motionerna framförda önskemålen om en översyn av vissa straffstadganden i brottsbalkens ärekränkningsskapitel motiveras med att bestämmelserna i fråga kan på ett icke önskvärt sätt inkräkta på den fria opinionsbildningen och nyhetsförmedlingen.

Bestämmelserna har icke varit i kraft längre än omkring ett och ett halvt år, och erfarenheterna från tillämpningen av dem är naturligen begränsade. Såsom framgår av förarbetena till brottsbalken erbjöd utformningen av ärekränkningssbrotten stora svårigheter. Även med beaktande av dessa svårigheter kan ifrågasättas om lagregleringen är i alla delar helt lyckad. Bl. a. synes kriminaliseringen, efter en strikt tolkning av lagtexten, ha i vissa hänseenden drivits längre än som förefaller nödvändigt. Hittillsvarande erfarenheter av domstolarnas tillämpning av bestämmelserna ger dock enligt min mening icke anledning till oro för att den fria opinionsbildningen och nyhetsförmedlingen skulle obehörigt begränsas. Något behov av en omedelbar översyn av ifrågasatt straffstadganden föreligger därför enligt min åsikt icke.

En revision av ärekränkningssbestämmelserna torde för övrigt icke böra övervägas såsom ett isolerat spörsmål utan upptagas som ett led i den större frågan om yttrandefrihetens gränser.

En särskild utredning om sistnämnda fråga föreslogs i betänkandet med förslag till radioansvarighetslag (SOU 1965: 58). I yttrande över betänkandet anförde jag följande härom:

I betänkandet har förordats (s. 44) en särskild utredning om yttrandefrihetens gränser. Syftet med en sådan undersökning skulle rimligen vara att närmare klarlägga i vad mån ett praktiskt behov kan föreligga, att — särskilt med hänsyn till den stora genomslagskraften hos radioprogram — belägga vissa ytterligare typer av uttalanden och bilder med straff eller ersättningssskyldighet. Som utredningen berört synes bland annat frågorna om ansvaret för felaktigheter i konsumentupplysning och aktuella reportage liksom om en lagstiftning till skydd för privatlivets helgd här komma i blickpunkten, de förra frågorna bland annat därför att något stadgande om ansvar för s. k. ekonomiskt förtal ej upptagits i brottsbalken.

Samtidigt förefaller det klart att den förordade utredningen skulle ställas inför betydande teoretiska och praktiska svårigheter. Ett allmänt spörsmål som måste beaktas är om gränsdragningen för yttrandefriheten i radio bör göras snävare än vad som i allmänhet gäller; antagligen kan dock åtskilliga skäl åberopas mot tanken på en sådan skillnad. Såvitt gäller yttrandefrihetsbrott måste vidare uppmärksammas redan pågående utredningsarbeten. Behovet av ett straffstadgande angående ekonomiskt förtal skulle kunna beaktas av eller i samband med den pågående utredningen om illojal konkurrens. Vidare märkes att en utredning nyligen tillsatts för en översyn av lagstiftningen beträffande yttrande- och tryckfrihet såvitt angår vissa stadganden i brottsbalkens 16 kap. angående brott mot allmän ordning. Beträffande en eventuell lagstiftning om skydd för privatlivets helgd är det sannolikt att värdefullt material kan framkomma vid årets nordiska juristmöte i Stockholm, vid vilket som ett överläggningsämne upptagits »Personlighetsskyddet och massmedia». De fall som här aktualiseras är i sig av ganska olikartad karaktär, även om det genomgående är fråga om gränserna för yttrandefriheten.

Härutöver kan ställas frågan om den förordade utredningen bör omfatta även förutsättningarna för den ersättningssskyldighet som kan tänkas i de

än mera skiftande skadesituationer, vilka icke angår yttrandefrihetsbrott i egentlig mening, även om skadan orsakats genom innehållet i ett radio-program. Det måste vara en vanskelig uppgift att överblicka och föreslå en lämplig reglering av skadeståndsrättens principiella inträde vid alla hithörande teoretiskt tänkbara skadefall. Skälen mot att i dessa grupper av fall införa en särreglering för skada genom radiosändningar är för övrigt framträdande.

De angivna synpunkterna synes närmast ge vid handen, att en utredning om yttrandefrihetens gränser — med enbart eller särskilt uppmärksammande av rättskränkningar genom radiosändningar — skulle få arbeta med ett heterogent material, som i varje fall delvis ligger ganska nära redan pågående utredningsarbete. Härtill kommer att de skadeståndsrättsliga reglerna i det nu framlagda förslaget till radioansvarighetslag tillgodoser det mest påtagliga reformbehovet, nämligen ett fastställande av programföretags principalansvar för alla ersättningsgilla skador till följd av rättskränkningar i radioprogram. Såvitt angår frågan om en översyn av gränsdragningen kring de uttalanden, som bör medföra skadeståndsansvar, synes därför en utredning med uppdrag att allmänt belysa dessa frågor och att föreslå erforderliga lagstiftningsåtgärder knappast böra tillsättas för närvarande. Sedan redan pågående utredningsarbeten angående särskilda spörsmål inom det aktuella området avslutats, torde det säkrare kunna bedömas i vad mån ett praktiskt behov föreligger av ytterligare utredningsarbete samtidigt som en sådan utredning då bör kunna ges mera konkreta förutsättningar än för närvarande.

I sammanhanget må nämnas att frågan om en utredning om yttrandefrihetens gränser behandlats i prop. 1966: 156 med förslag till radioansvarighetslag. *Föredragande departementschefen, statsrådet Kling*, anförde (s. 40) att han icke kunde finna några skäl för att man i nuvarande läge, då flera utredningar sysslar med olika angränsande problem som rör yttrandefriheten, skulle tillsätta ytterligare en utredning som skulle spänna över hela fältet av yttrandefrihetsfrågor.

Därefter har *Utredningen om illojal konkurrens* i sitt helt nyligen framlagda betänkande »Otillbörlig konkurrens» (SOU 1966: 71) bl. a. framlagt förslag om straff för näringsidkare för ekonomiskt förtal. 1963 års *konsumentupplysningskommitté* torde komma att ta ställning till frågan rörande skadeverkningar av oriktig eller vilseledande konsumentupplysning.

Utskottet

I anledning av väckta motioner behandlar utskottet i detta utlåtande frågan om brottsbalkens bestämmelser om förtal bör överses med hänsyn till yttrandefriheten och den yrkesmässiga nyhetsförmedlingen.

Som närmare framgår av redogörelsen ovan skall enligt 5 kap. 1 § första stycket brottsbalken den dömas för förtal, som utpekar en annan person

såsom brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller eljest lämnar uppgift som kan utsätta denne för andras missaktning. Ansvar skall emellertid enligt andra stycket inte ådömas, om uppgiftslämnaren var skyldig att uttala sig eller om det eljest med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att lämna uppgiften. För straffrihet krävs dessutom att uppgiftslämnaren bevisar att uppgiften var sann eller att han hade skäligen grund för den. Förtal av avliden medför enligt 4 § ansvar om gärningen är sårande för de efterlevande eller den eljest, med beaktande bl. a. av den tid som förflutit efter dödsfallet, kan anses kränka den frid som bör tillkomma den avlidne. De nyss angivna förutsättningarna för straffrihet gäller även vid förtal av avliden. Förtalsbrotten är i princip målsägandebrott men allmänt åtal kan komma till stånd under vissa förutsättningar. Rörande förtal av avliden är målsägandekretsen inskränkt till efterlevande make, bröstarvinge, fader, moder och syskon. Bestämmelserna i tryckfrihetsförordningen om otillåtet yttrande i tryckt skrift är tillämpliga på framställningar som innefattar förtal eller förtal av avliden. Förtal kan medföra skadeståndsskyldighet jämlikt 6 kap. 3 § strafflagen. Däremot har spörsmålet i vad mån skadestånd kan utgå på grund av förtal av avliden icke reglerats i lag och ej heller uttömmande besvarats i rättspraxis. Viss klarhet har vunnits genom en av högsta domstolen nyligen meddelad dom, varigenom en person tillerkänts skadestånd för förtal av hans avlidne broder i en tidningsartikel, som ansetts sårande för den efterlevande. En minoritet inom domstolen ansåg att skadeståndsyrdandet, som framställdes med åberopande av 6 kap. 3 § strafflagen, icke var lagligen grundat.

I motionerna I: 219 och II: 287 hemställes om översyn av förtalsbestämmelserna i den mån dessa innefattar otillbörliga inskränkningar av yttrandefriheten med hänsyn till nyhetsförmedling och opinionsbildning. Enligt motionen II: 79 bör stadgandet om förtal av avliden överses med beaktande av tryckfrihetens principer.

Vid brottsbalkens tillkomst var utformningen av ärekränkingsbrotten föremål för delade meningar. Rörande avvägningen mellan skyddet för medborgarna mot kränkande yttranden och kravet på yttrandefrihet, något som aktualiserats genom förevarande motioner, uttalade departementschefen att det knappast torde vara möjligt att låta denna avvägning komma till fullständigt uttryck i lagen. Den måste nämligen bli beorende av värderingar som kunde komma att förskjutas med samhällsutvecklingen. Ärekränkingsbrotten ansågs därför, i högre grad än andra brott, bli till sin omfattning beroende på domstolens bedömning i varje särskilt fall. Uttalet äger enligt utskottet alltjämt giltighet. Det har emellertid visat sig att bestämmelserna om det straffria området i 1 § andra stycket, vilka i huvudsak anknyter till rättsutvecklingen före brottsbalken, medfört avsevärda tolkningssvårigheter. Ett klagande skulle vara av värde för rättsutvecklingen och, enligt vad utskottet erfarit, underlätta arbetet för den

yrkesmässiga nyhetsförmedlingen. Enligt utskottets mening bör därför en omarbetning av bestämmelserna övervägas. Bl. a. torde böra undersökas i vad mån det är möjligt att i lagstiftningen ange de viktigaste typerna av intressekollisioner och andra situationer, då det icke skall vara straffbart att lämna en kränkande eller nedsättande uppgift om en annan person. Vad särskilt gäller bestämmelserna om förtal av avliden anser utskottet att det ånyo bör övervägas om dessa kan anses innefatta tillräckliga garantier för att den historiska forskningen inte hindras och den fria yttrande- och kritikrätten i övrigt inte begränsas. Av intresse är även frågan i vad mån förtal av avliden bör medföra skadeståndsskyldighet. I den ovan omnämnda domen anmärkte högsta domstolen att tillämpningen av en princip om skadeståndsskyldighet vid förtal av avliden erbjuder vissa svårigheter. Särskilt antydde frågan om målsägande skall erhålla skadestånd endast där gärningen kan anses sårande för de efterlevande samt problemen hur skadeståndsskyldighet skall utkrävas då flera målsägande efter varandra för talan om samma brott eller då ett stort antal tidningar efter varandra återger samma kränkande uppgift. Utskottet anser att även dessa problem bör närmare övervägas.

I enlighet med det anförda finner således utskottet att förtalsbestämmelserna bör bli föremål för översyn. Utskottet har emellertid icke tagit ställning till hur arbetet med denna översyn bör bedrivas utan anser att det bör få ankomma på Kungl. Maj:t att bestämma formen härför.

I enlighet med det anförda får utskottet hemställa,

att riksdagen måtte i anledning av förevarande motioner,

a) I: 219 och II: 287 samt

b) II: 79,

i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om översyn i lämpligt sammanhang av förtalsbrotten i enlighet med vad utskottet ovan anför.

Stockholm den 21 februari 1967

På första lagutskottets vägnar:

INGRID GÄRDE WIDEMAR

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från första kammaren: herr Erik Svedberg, fröken Mattson, herrar Hjorth, Arvidson, Ernulf, fru Lindström, herrar Svanström och Lidgard;

från andra kammaren: fru Gärde Widemar, herr Svensson i Vä, fröken Bergegren, herr Martinsson, fröken Andersson i Strängnäs, fru Lindkvist, herrar Fridolfsson i Stockholm och Sjöholm*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herrar *Arvidson, Swanström, Lidgard, Svensson* i Vä och *Fridolfsson* i Stockholm, vilka ansett,

dels att fjärde stycket i utskottets utlåtande bort erhålla följande lydelse.

Vid brottsbalkens — — — (lika med utskottet) — — — alltjämt giltighet. Det har emellertid gjorts gällande, bl. a. i förevarande motioner, att bestämmelserna om det straffria området och om förtal av avliden medfört otillfredsställande konsekvenser. Enligt utskottets mening ger emellertid hittillsvarande erfarenheter av domstolarnas tillämpning av bestämmelserna icke anledning till oro för att den fria opinionsbildningen och nyhetsförmedlingen skulle obehörigt begränsas. Utskottet anser därför att behov av översyn av ifrågavarande stadganden icke föreligger. Av aktuellt intresse är däremot frågan i vad mån förtal av avliden bör medföra skadeståndsskyldighet. I den — — — (lika med utskottet) — — — kränkande uppgift. Utskottet anser att dessa problem bör närmare övervägas.

dels ock att femte stycket i utskottets utlåtande bort erhålla följande lydelse.

I enlighet med det anförda finner således utskottet att frågan om skadeståndsansvaret i anslutning till förtalsbestämmelserna bör bli föremål för översyn. Utskottet har — — — (lika med utskottet) — — — formen härför.